

Klassekampen

KJESÆTER-KARTOTEKET

104761

Forsvunnet norsk krig

Store deler av det omstridte
Kjesæter-kartoteket ligger i det
svenske Riksarkivet

Av FINN SJUE
og HÅVARD HOUEN (foto)
STOCKHOLM/OSLO

FRA 1948 og fram til dags dato har norske historikere gått ut fra at et av de viktigste, største og også mest omstridte norske arkivene fra krigens dager – Kjesæter-kartoteket – ble markulert, ødelagt, i eller etter året 1948 etter pålegg fra statsråd og embetsmenn i Justisdepartementet. Alt tyder da også på at det var dette som skjedde. Kjesæter-kartoteket skulle altså ha gått evig tapt for historikerne og andre interesserte. For mange har interessert seg for dette krigsarkivet. Kjesæter-kartoteket bygde nemlig på rapporter fra norske flyktninger som kom til Sverige – til norske eksil-myndigheters kontorer i Kjesæter, stedet som lå noen få timers bilkjøring nord-vest for Stockholm. Kartoteket inneholdt et vell av opplysninger ikke minst om norske landssvikere, andre «unasjonale» krefter, og opplysninger om personer som ble avvist som flyktninger på grunn av liknende holdninger.

Det inneholdt også en del opplysninger om andre personer som norske eksilmyndigheter holdt øye med, blant dem medlemmer av Norges Kommunistiske Parti.

Nå viser det seg ganske overraskende at store deler av dette viktige arkivet er funnet.

Svenske Riksarkivet

Det er historikeren og lektøren Odd Steinvåg fra Volda som står for denne smule historiske sensasjonen. Han har funnet

Tidligere overvåkings-sjef Asbjørn Bryhn hadde stor interesse av Kjesæter-kartoteket – både av å makulere og å bevare.

Kjesæter-kartoteket – i det svenske Riksarkivet i Stockholm.

Her står hyllemeter på hyllemeter, i tre høyder – og til nå ubrukt fra norsk side – i alle fall så langt arkivar Jan Olofsson har oversikten.

– Det var for å dokumentere enkelte opplysninger om aktivitetene til stortorturisten Henry Rinnan i Ålesund i februar 1941 at jeg reiste

til det svenske Riksarkivet, forteller Odd Steinvåg til Klassekampen.

Ut fra rykter og antydninger kom han på sporet, og Klassekampens fotograf fulgte Steinvåg da han dro tilbake til Stockholm denne uka for å se om ryktene holdt stikk.

– Så viser det seg altså at store deler av Kjesæter-kartoteket finnes i Statens Utlänningskommissions lägerarkiv, forteller han.

Professor Ole Kristian Grimnes, den norske historikeren som har skrevet mest om norske flyktninger i Sve-

rige under krigen, betegner funnet som «spennende», og understreker at det er første gang han har fått bekreftet at en kopi av arkivet faktisk finnes.

40-50.000 navn

– Det store arkivet, merket A, ser ut til å inneholde et komplett kort-register over samtlige norske flyktninger, registrert både alfabetisk og etter flyktningenummer. Det ser ut til å være mellom 40.000 og 50.000 kort, noe som passer med at det var omlag 45.000 norske flyktninger i Sverige i løpet av krigens dager.

– Det finnes også et register over rapporter om norske flyktninger, også dette virker komplett, forteller Steinvåg.

De 1.500 avvisto

– I tillegg finnes det et register med fylldige rapporter om avviste flyktninger, det vil si de som ikke fikk flyktningestatus av norske eksilmyndigheter i Sverige. Det dreier seg om nærmere 1.500 navn. Med hvert navn følger som regel en to siders tettskrevet rapport. Grunnene til at disse personene ble avvist bygger på opplysninger som finnes i den viktige delen av kartoteket som er merket B, men som dessverre ikke finnes i det svenske Kjesæter-kartoteket. Denne delen av kartoteket inneholdt listene over personer i Norge som enten ble betegnet som unasjonale, medlemmer av Nasjonal Samling (NS), de som samarbeidet med den tyske okkuperanten – som for eksempel brakkebaronene, de som ble sett på som farlige, og liknende. Den inneholdt også til dels fylldige tilleggsrapporter fra flyktninger om spesielle forhold i Norge, inkludert nazister og andre personer som samarbeidet med okkuperanten, sier Steinvåg.

Fløst unasjonale

– Så langt jeg kan se er årsakene til at hovedtyngden av de omlag 1.500 ble avvist, enten at de hadde vært medlemmer av Nasjonal Samling, hadde vist slike sympatier eller hadde fratrinnert med fienden. Dette siste kunne bety en kortvarig kontakt med eller forhold til en tysk soldat eller en annen representant for okkupasjonsmakta. Dette gjaldt derfor i stor grad kvinner, som ble avvist.

– Avvisningene gikk som meldinger til de svenske myndighetene, som skulle ta over ansvaret for den avviste. En anbefaling om internering ble også gitt fra norsk side, sier Steinvåg.

At en del kommunister, sympatisører av NKP og enkelte andre revolusjonære og radikale patrioter også ble en slik oppmerksomhet til del, viser flere historiske kilder. Det var ikke bare nazister og kollaboratører som ble fulgt med argusøyne. I et samspill mellom norske eksil-myndigheter i Sverige og London-regjeringas E-tjeneste ble også andre fulgt oppmerksomt.

Asbjørn Bryhn

Flere historiske kilder peker på at det var ikke minst delen av Kjesæter-kartoteket som inneholdt «unasjonale krefter» som etterkrigstidas første overvåkingsjef i Norge, politispektør Asbjørn Bryhn, bidro til å få ødelagt i 1948. Dermed forsvant mange, og kanskje viktige, opplysninger om både brukkobaroner og andre personer som samarbeidet med okkuperanten uten å være medlem av NS.

Her – i det svenske Riksarkivet i Stockholm – fant historikeren Odd Steinvåg hyllemeter på hyllemeter av det omstridte Kjesæter-kartoteket, makulert i Norge i eller etter året 1948.

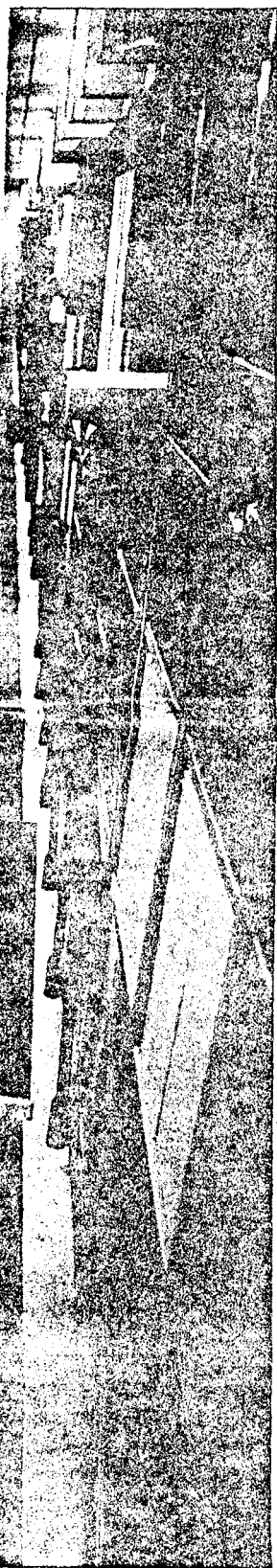
Samtidig ble enkelte deler av det arkivet som nå er funnet i Sverige, brukt i det norske rettsoppgjøret. Andre deler igjen kan ha blitt overført til

Overvåkingspolitiets arkiver i eller etter året 1948. Her kan blant annet opplysninger om kommunister, revolusjonære og radikale patrioter ha økt

Overvåkingspolitiets intervensjon på denne delen av kartoteket. Men summen av det hele, Kjesæter-kartoteket,

KJESÆTER-KARTOTEKET

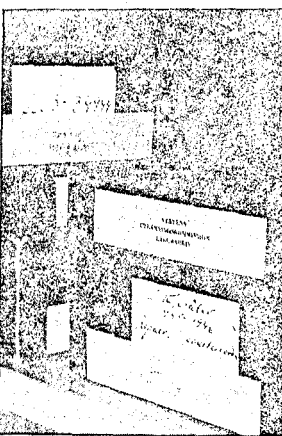
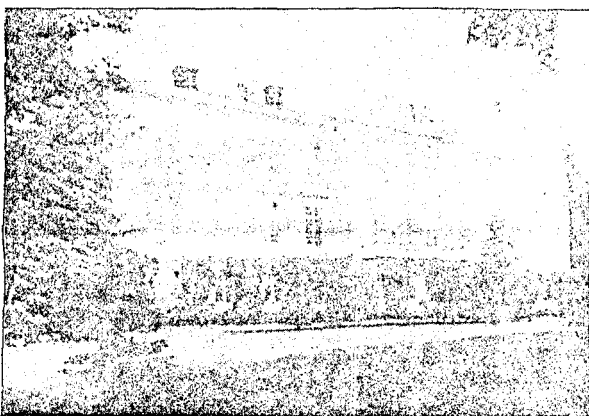
arkiv funnet – i Sverige

Historikeren og lektoren Odd Steinwåg fant store deler av det forsvunne Kjesæter-kartoteket – i det svenske Riksarkivet.

Arkivar Jan Olofsson (til høyre) hjelper den norske historikeren Odd rotte i det svenske Riksarkivet. For første gang har noen fra Norge funnet i Kjesæter-kartoteket – i følge den svenske arkivaren.

Over: Et glimt fra Kjesæter nord-vest for Stockholm – de norske flyktningenes første møte med Sverige. (Bildet er hentet fra boka «Motstandsmann og politiker» av Knut Lysnes.)

Til venstre: Mellom 40.000 og 50.000 navnekort på norske flyktninger finnes i den svenske dubletten av Kjesæter-arkivet.

norske flyktningekontoret i Sverige å sende dem kopier av alle rapporter om norske flyktninger på svensk jord. Og det har altså skjedd – sett bort fra at de kanskje mest følsomme delene av kartoteket er forsvunnet, sier Steinwåg.

Så enkelt er det hele, og likevel har det altså tatt minst en generasjon før kartotek-dubletten ble oppdaget.

Grimnes-kommentar

Professor Ole Kristian Grimnes har tidligere skrevet boka «Et flyktningesamfunn vokser fram. Nordmenn i Sverige 1940-45». Og sammen med Stig Ekman har han redigert boka «Broderfolk i ufrodstid» som kom ut i år. Grimnes kommenterer Kjesæterfunnet slik:

Sverige krevde kopi
Hvorfor finnes så store store deler av Kjesæter-kartoteket likevel i Sverige, når det ikke var mulig å spore det opp i Norge?

– Grunnen er enkel, når en først oppdager den, sier Steinwåg.
– Svenske myndigheter påla det

Kartotek-pyromane og arkiv-detektive.

AV SIGURD ALLERN

FOR LITT OVER tyve år siden reiste Klassekampen (nr. 4, 1971) et viktig spørsmål: Hvem brente det mest omfattende kartoteket som ble laget over landssvikere under krigen, bygd på rapportene fra flyktninger som ble avhørt på Kjesæter? Avisas undersøkelser tydet på at det etter alt å dømme ble makulert av toppembetsmenn, og at ordren om å gjøre det kom fra justisminister O. C. Gundersen så tidlig som i 1948. Et notat fra Justisdepartementet ble i et brev fra Riksarkivet beskrevet slik:

«Notatet opplyser at sorenskriver Svendsen, som under krigen var sjef for Rettskontoret, mente at hele dette materialet burde brennes. Politispektør Brylins oppfatning var at B1-B3 kunne kasseres, at A1-A2 burde bevares og at A3 måtte gjennomgå med sikte på å plukke ut enkeltrapporter som kunne inneholde opplysninger av verdi.

Notatet har følgende tilskrift med blyant: 'Statsråden har gitt meg ordre til å tilintetgjøre B1-B3. E.A.'»

Den siste signaturen må stå for Erling Anger, som da var embetsmann i departementet. I 1971 var han fylkesmann i Hedmark, men benektet på Klassekampens henvendelse ethvert kjennskap til saka.

Navnelister

B1-B3 var den mest omfattende delen av kartoteket. Navnelistene over personer som angivelig har vist en uansjona-

holdning. Disse innholdt bl.a. knappe karakteristikk av typen «angiver», «medlem» av NS, «stripet», «farlig», osv. A3, som Bryhn henviste til, var spesialrapporter fra flyktningeavhør, bl.a. med opplysninger om naziforhold i Norge o.l. A1-A2 var den vanlige registreringsdelen av arkivet, med mer vanlige personopplysninger om den enkelte flyktning.

«Fare for misbruk»

Hvorfor var det så viktig å bli kvitt de andre delene av arkivet? De fleste forsøk på forklaringer har knyttet det til faren for «misbruk»: Flyktningerapportene inneholdt mangt, inkludert opplysninger og påstander som ikke nødvendigvis var riktige. Når rettsoppgjøret var ferdig (og denne delen av arkivet ble brukt i flere saker), var det ikke lenger behov for opplysningene.

Mot dette har kritikere, bl.a. Klassekampen, innvendt følgende: For det første var hele Kjesæter-arkivet et unikt historisk materiale, der alle opplysninger burde være tilgjengelig for seriøs forskning. I tillegg kommer vissheten om at B1-B3 inneholdt kompromitterende opplysninger om nordmenn som samarbeidet aktivt med tyskerne, men som slapp unna noe rettsoppgjør. I tillegg til dette er det et faktum at norske kommunister som flyktet, både ble registrert, undertrykt og overvåket i Sverige. Arkivet kunne antakelig kastet lys over dette. Muligheten for at Asbjørn Bryhn og overvå-

kingstjenesten etter den rappede de bite arkivet som passet, og deretter ble makulering av de ge, er i høyeste grad stede.

Den kopien av Kjesæter-arkivet som er funnet i Sverige inneholder altså flyktningene (A1-A2), en bit for videre forskning om S flyktningenes stilling bakgrunn. Samt svært interessant del som går mer i detalj om de mer «følsomme» lysningene: Rapport om hvem som ble norsk pass i S med direkte henvisning til opplysningene som hadde vist en uansjona-

Hos Sjøbo

Men heller ikke svenske arkiv som nå er funnet holder B1-B3. Tilgjengeligheten finnes. Der er at svenske myndigheter ikke fikk te materialet. Men på den svenske vaktstasjonens interesse for å skjedd i grenset og flyktningene er dette lite sann. En annen mulighet denne delen av arkivet er lagret et sted. Svensk Sjøbo? Den tredje delen er at norsk digheter engang ti- eller sekstitall henvendt seg til myndigheter, og for at også svenske arkiv-kopi som er «de uansjona-

Siste ord om Kjesæter-arkivet er i

hender ble makulert eller forsvant i eller en gang etter året 1948. Det skjedde sannsynligvis etter at daværende justisminister O.C. Gundersen hadde

Drsvunnet norsk krigs-

eler av det omstridte
er-kartoteket ligger i det
e Riksarkivet

E
HOUEN (foto)
/ OSLO

fram til dags dato har
torikere gått ut fra at
ktigste, største og også
norske arkivene fra
Kjesæter-kartoteket –
ødelagt, i eller etter
pålegg fra statsråd og
istisdepartementet.

på at det var dette
Kjesæter-kartoteket
gått evig tapt for histo-
dre interesserte. For
teressert seg for dette
Kjesæter-kartoteket
på rapporter fra norske

kom til Sverige – til
ligheters kontorer i
et som lå noen få timers
d-vest for Stockholm.
eholdt et vell av opplys-
nst om norske landssvi-
unasjonale» krefter, og
om personer som ble av-
ninger på grunn av lik-
ger.

ldt også en del opplys-
re personer som norske
ter holdt gye med, blant
ner av Norges Kommu-

et seg ganske overras-
de deler av dette viktige
net.

ke Riksarkivet

ikeren og lektoren Odd
Volda som står for denne
smule histo-

riske sensa-
sjonen. Han
har funnet
Kjesæter-
kartoteket –
i det svenske
Riksarkivet i
Stockholm.
Her står hyl-
lemeter på
hyllemeter, i
tre høyder –
og til nå
ubrukt fra
norsk side –
i alle fall så
langt arki-
var Jan
Olofsson har
oversikten.

– Det var for
å dokumen-
tere enkelte
opplysning-
er om aktivi-
tetene til

stortorturis-
ten Henry
Rinnan i
Ålesund i fe-
bruar 1941
at jeg reiste

nske Riksarkivet, forteller
åg til Klassekampen.
ykter og antydninger kom
et, og Klassekampens foto-
Steinvåg da han dro tilbake
en denne uka for å se om
ldt stikk.

er det seg altså at store de-
sæter-kartoteket finnes i
tillæringskommissjons læ-
orteller han.

er Ole Kristian Grimnes,
historikeren som har skre-
n norske flyktninger i Sve-

rige under krigen, betegner funnet
som «spennende», og understreker at
det er første gang han har fått bekref-
tet at en kopi av arkivet faktisk finnes.

40-50.000 navn

– Det store arkivet, merket A, ser ut til
å inneholde et komplett kort-register
over samtlige norske flyktninger, re-
gistrert både alfabetisk og etter flykt-
ningennummer. Det ser ut til å være
mellom 40.000 og 50.000 kort, noe som
passer med at det var omlag 45.000
norske flyktninger i Sverige i løpet av
krigens dager.

– Det finnes også et register over
rapporter om norske flyktninger, også
dette virker komplett, forteller Stein-
våg.

De 1.500 avviste

– I tillegg finnes det et register med
fyldige rapporter om avviste flykt-
ninger, det vil si de som ikke fikk
flyktningstatus av norske eksilmyn-
digheter i Sverige. Det dreier seg om
nærmere 1.500 navn. Med hvert navn
følger som regel en to siders tettskre-
vet rapport. Grunnene til at disse per-
sonene ble avvist bygger på opplys-
ninger som finnes i den viktige delen
av kartoteket som er merket B, men
som dessverre ikke finnes i det sven-
ske Kjesæter-kartoteket. Denne delen
av kartoteket inneholdt listene over
personer i Norge som enten ble beteg-
net som unasjonale, medlemmer av
Nasjonal Samling (NS), de som sam-
arbeidet med den tyske okkupasanten –
som for eksempel brakkebaronene, de
som ble sett på som farlige, og liknen-
de. Den inneholdt også til dels fyldige
tilleggsrapporter fra flyktninger om
spesielle forhold i Norge, inkludert na-
zister og andre personer som samar-
beidet med okkupasanten, sier Steinvåg.

Flest unasjonale

– Så langt jeg kan se er årsakene til at
hovedtyngden av de omlag 1.500 ble
avvist, enten at de hadde vært med-
lemmer av Nasjonal Samling, hadde
vist slike sympatier eller hadde frater-
nisert med fienden. Dette siste kunne
bety en kortvarig kontakt med eller
forhold til en tysk soldat eller en an-
nen representant for okkupasjons-
makta. Dette gjaldt derfor i stor grad
kvinner, som ble avvist.

– Avvisningene gikk som meldinger
til de svenske myndighetene, som
skulle ta over ansvaret for den avviste.
En anbefaling om internering ble
også gitt fra norsk side, sier Steinvåg.

At en del kommunister, sympatisø-
rer av NKP og enkelte andre revolus-
jonære og radikale patrioter også ble
en slik oppmerksomhet til del, viser
flere historiske kilder. Det var ikke
bare nazister og kollaboratører som
ble fulgt med argusøyne. I et samspill
mellom norske eksil-myndigheter i
Sverige og London-regjeringas E-tje-
neste ble også andre fulgt oppmerk-
somt.

Asbjørn Bryhn

Flere historiske kilder peker på at det
var ikke minst delen av Kjesæter-kar-
toteket som inneholdt «unasjonale
krefter» som etterkrigstidas første
overvåkingssej i Norge, politiinspek-
tør Asbjørn Bryhn, bidro til å få øde-
lagt i 1948. Dermed forsvant mange,
og kanskje viktige, opplysninger om
både brakkebaroner og andre perso-
ner som samarbeidet med okkupasanten
i uten å være medlemmer av NS.

Her – i det svenske
Riksarkivet i Stock-
holm – fant historike-
ren Odd Steinvaag hyl-
lemeter på hyllemeter
av det omstridte Kje-
sæter-kartoteket, ma-
kulert i Norge heller
etter året 1948.

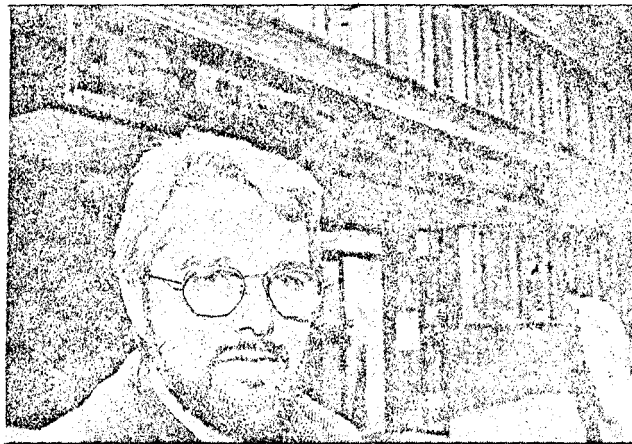
Samtidig ble enkelte deler av det
arkivet som nå er funnet i Sverige,
brukt i det norske rettsoppgjøret. An-
dre deler igjen kan ha blitt overført til

Overvåkingspolitiets arkiver i eller et-
ter året 1948. Her kan blant annet
opplysninger om kommunister, revolu-
sjonære og radikale patrioter ha økt

Overvåkingspolitiets interesse for å ta
vare på denne delen av kartoteket.
Men summen av det hele var at
hele Kjesæter-kartoteket, på norske,

KJESÆTER-KARTOTEKET

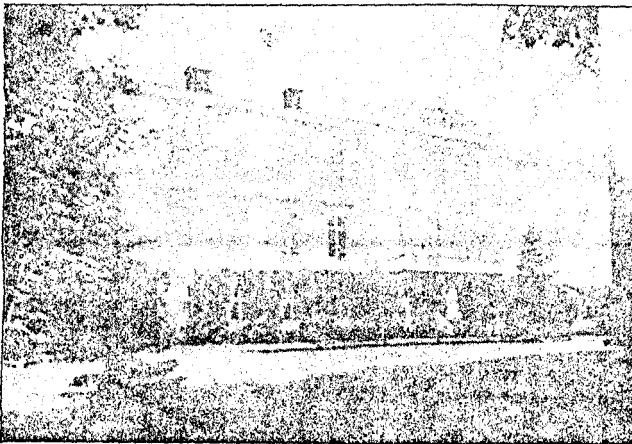
arkiv funnet – i Sverige

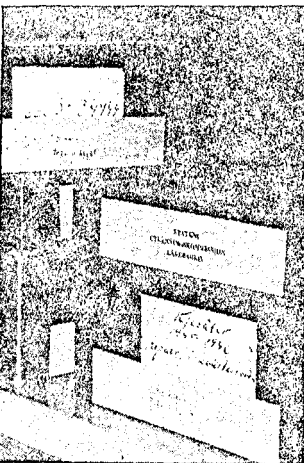
Historikeren og lektoren Odd Steinvåg fant store deler av det forsvunne Kjesæter-kartoteket – i det svenske Riksarkivet.

Arkivar Jan Olofsson (til høyre) hjelper den norske historikeren Odd Steinvåg i det svenske Riksarkivet. For første gang har noen fra Norge funnet fra Kjesæter-kartoteket – i følge den svenske arkivaren.

Over: Et glimt fra Kjesæter nord-vest for Stockholm – de norske flyktningenes første møte med Sverige. (Bildet er hentet fra boka «Motstandsmann og politiker» av Knut Løfnes.)

Til venstre: Mellom 40.000 og 50.000 navnekort på norske flyktninger finnes i den svenske dubletten av Kjesæter-arkivet.

norske flyktningekontoret i Sverige å sende dem kopier av alle rapporter om norske flyktninger på svensk jord. Og det har altså skjedd – sett bort fra at de kanskje mest følsomme delene av kartoteket er forsvunnet, sier Steinvåg.

Så enkelt er det hele, og likevel har det altså tatt minst en generasjon før kartotek-dubletten ble oppdaget.

Grimnes-kommentar

Professor Ole Kristian Grimnes har tidligere skrevet boka «Et flyktningesamfunn vokser fram. Nordmenn i Sverige 1940-45». Og sammen med Stig Ekman har han redigert boka «Broderfolk i ufredstid» som kom ut i år. Grimnes kommenterer Kjesæter-funnet slik:

– Det er første gang jeg får bekreftet at store deler av Kjesæter-kartoteket finnes i Sverige. Det er spennende å høre at det faktisk eksisterer, ettersom det åpenbart ikke finnes på norsk side. Jeg regner med at de delene som er igjen av Kjesæter-kartoteket i Sverige i alle fall kan bidra til å kaste lys

Kartotek-pyromane og arkiv-detektiver

AV SIGURD ALLERN

FOR LITT OVER tyve år siden reiste Klassekampen (nr. 4, 1971) et viktig spørsmål: Hvem brente det mest omfattende kartoteket som ble laget over landssvikere under krigen, bygd på rapportene fra flyktninger som ble avhørt på Kjesæter? Avisas undersøkelser tydet på at det etter alt å dømme ble makulert av toppembetsmenn, og at ordren om å gjøre det kom fra justisminister O. C. Gundersen så tidlig som i 1948. Et notat fra Justisdepartementet ble i et brev fra Riksarkivet beskrevet slik:

«Notatet opplyser at sorenskriver Svendsen, som under krigen var sjef for Rettskontoret, mente at hele dette materialet burde brennes. Politispektør Bryhns oppfatning var at B1-B3 kunne kasseres, at A1-A2 burde bevares, og at A3 måtte gjennomgå med sikte på å plukke ut enkeltrapporter som kunne inneholde opplysninger av verdi.

Notatet har følgende tilskrift med blyant: «Statsråden har gitt meg ordre til å tilintetgjøre B1-B3. E.A.»

Den siste signaturen må stå for Erling Anger, som da var embetsmann i departementet. I 1971 var han fylkesmann i Hedmark, men benektet på Klassekampens henvendelse ethvert kjennskap til saka.

Navnelister

B1-B3 var den mest omfattende delen av kartoteket. Navnelistene over personer som angivelig har vist en unassjonal

holdning. Disse innholdt bl.a. knappe karakteristikk av typen «angiver», «medlem av NS», «stribet», «farlig» osv. A3, som Bryhn henviste til, var spesialrapporter fra flyktningeavhør, bl.a. med opplysninger om naziorganisasjoner i Norge o.l. A1-A2 var den vanlige registreringsdelen av arkivet, med mer vanlige personopplysninger om den enkelte flyktning.

«Fare for misbruk»

Hvorfor var det så viktig å bli kvitt de andre delene av arkivet? De fleste forsøk på forklaringer har knyttet det til faren for «misbruk». Flyktningerapportene inneholdt mangt, inkludert opplysninger og påstander som ikke nødvendigvis var riktige. Når rettsoppgjøret var ferdig (og denne delen av arkivet ble brukt i flere saker), var det ikke lenger behov for opplysningene.

Mot dette har kritikere, bl.a. Klassekampen, innvendt følgende: For det første var hele Kjesæter-arkivet et unikt historisk materiale, der alle opplysninger burde være tilgjengelig for seriøs forskning. I tillegg kommer vissheten om at B1-B3 inneholdt kompromitterende opplysninger om nordmenn som samarbeidet aktivt med tyskerne, men som slapp unna noe rettsoppgjør. I tillegg til dette er det et faktum at norske kommunister som flyktet, både ble registrert, undertrykt og overvåket i Sverige. Arkivet kunne antakelig kaste lys over dette. Muligheten for at Asbjørn Bryhn og overvå-

kingstjenesten etter rapport de biter arkivet som passer til, og deretter bli makulering av det, er i høyeste grad

Den kopien av Riksarkivet som ble funnet i Sverige inneholder altså flyktningeteket og personrapportene (A1-A2), i tillegg til videre informasjon om flyktningenes stilling bakgrunn. Sammenlignet med den delen som ble funnet i Sverige, er den norske delen svært interessant del som mer enn de mer omfattende opplysningene. Rapport om hvem som ble norsk pass i Sverige med direkte henvisning til opplysningene som hadde vist seg å være holdbare.

Hv så på

Men heller ikke svenske arkiv som nå er funnet holder B1-B3. Til tross for at flyktningene finnes i Sverige, er det ikke sikkert at de svenske myndighetene har fått kopi av materialet. Ikke på den svenske vaktstasjonene. Interesse for å skjedd i grensetilstand. Svenske statskjer? Den tredje delen er at norske myndigheter engang i eller sekstit, henvedt seg til myndigheter, og for at også svenske arkiv-kopi som ble hentet «de unassjonal».

Siste ord om Riksarkivet er il-

Sverige krevde kopi

Hvorfor finnes så store deler av Kjesæter-kartoteket likevel i Sverige, når det ikke var mulig å spore det opp i Norge?

– Grunnen er enkel, når en først oppdager den, sier Steinvåg. Svenske myndigheter påla det

der ble makulert eller forsvant i et-
en gang etter året 1948. Det skjedde
sannsynligvis etter at daværende
Svenske myndigheter hadde